УДК 373.5.016:53(043.3)
DOI https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2025.105.02

Афанасьєв В. В.

НАУКОВИЙ СВІТОГЛЯД ШКОЛЯРА ЯК ІНТЕГРАЛЬНЕ ОСОБИСТІСНЕ УТВОРЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ

У статті розглянуто основні підходи до трактування понять «світогляд», «науковий світогляд», «наукова картина світу» та «фізична картини світу». Єдиного погляду на визначення цих термінів немає. З’ясовано, що більшість учених вважають світогляд системою знань особистості, на основі яких формуються погляди, переконання, цінності, ідеали та загальні уявлення про наукову картину світу. Розглянуто науковий світогляд в аксеологічному та моральному контекстах та як унікальну форму свідомості. Інтегральність наукового світогляду учнів пояснюється індивідуальністю та системністю мислення, тісними міжпредметними зв’язками та сформованими уявленнями про наукову картину світу. Виділяють міфологічний, релігійний, філософський та науковий світогляди. Саме заклади загальної середньої освіти є осередком формування наукової картини світу підростаючого покоління. Важливе значення має створення належних педагогічних умов, що сприяють всебічному розвитку особистості і формуванню ключових компетентностей як передумови усвідомлення та осмислення основ наукової картини світу. У ході освітнього процесу учні здобувають знання, досвід продуктивної діяльності, формують та корегують власні переконання й принципи у відповідності до поставленої мети. Тому важливо визначити та конкретизувати основні шляхи формування наукового світогляду учнів. Адже методична основа формування наукового світогляду в освітньому процесі, включає такі складники: цільовий, змістовний, процесуальний, діагностичний та оцінювальний. Кожен визначений аспект потребує прояву педагогічної майстерності, професійної наполегливості, системної та ефективної організації роботи учнів на уроках та в позаурочний час. Сформованість наукового світогляду залежить від взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: *світогляд особистості,науковий світогляд, наукова картина світу, фізична картина світу, структура світогляду.*

Формування наукового світогляду учнів є складним педагогічним процесом, який вимагає системності та злагодженості в роботі всіх суб’єктів освітньої діяльності. Тому для дослідження особливостей формування наукового світогляду важливо визначити сутність та зміст цього поняття, окреслити найбільш суттєві проблеми, які виникають в процесі його формування. Доцільно розглянути структуру світогляду, його функції та розробити методичну концепцію формування наукового світогляду учнів. Дослідження змісту поняття «світогляд» дозволяє більш широко розглянути специфіку формування наукового світогляду.

Мета статті – розглянути сутність, структуру наукового світогляду та визначити особливості його формування в закладах освіти.

Сформованість в особистості системи поглядів на об’єктивну дійсність визначається рівнем здобуття наукових знань, формуванням філософських, наукових, моральних, естетичних поглядів і переконань. Світогляд можна розглядати як результат сукупної діяльності свідомості. Синтезуюча здатність когнітивних функцій людини виступає у вигляді динамічної основи світогляду. Відповідно стала картина світу перетворюється на пізнавальну діяльність, що функціонує на чуттєво екзистенційній основі. Світогляд формується в результаті інтелектуальних змін, які виникають в свідомості внаслідок здобуття знань.

Поняття світогляду викликає інтерес науковців у галузі природничих наук загалом та методиці вивчення фізики зокрема, які розглядають зазначені поняття з різних позицій (табл. 1).

Внаслідок аналізу думок вчених щодо трактування світогляду, прослідковується два спрямування: одні дослідники розглядають погляди та переконання як рівнозначні поняття, а інші вважають, що переконання формуються на основі поглядів. Достовірні знання розглядаються як сформовані погляди людини, на основі яких виникають переконання та створюється основа для формування світогляду.

Світогляд є складним інтегральним поняттям, яке може розглядатися з філософської, психологічної, педагогічної та інших точок зору. З психологічної точки зору як система раціональних та конструктивних поглядів людини на світ. Педагогічна інтерпретація зводиться до трактування світогляду як узагальненого знання про світ та людину. З філософської позиції світогляд виступає системою генералізованих, ціннісних особистісних уявлень індивіда про властивості, закономірності об’єктів і явищ дійсності та місце людини в ній. Отже, узагальнена схема сучасного світогляду учнів може мати такий вигляд, як на рис. 1.

Знання та компетентності – здобуваються і формуються в процесі освітньої діяльності; погляди та принципи – чіткі позиції людини в процесі прийняття рішень, у діяльності; моральні цінності – визначають спрямованість особистості; емоційно-чуттєва складова – емоційний інтелект, почуття та емоції, що зумовлюють самосприйняття та відношення до навколишнього світу; практична діяльність – вираженість

Таблиця 1

Аналіз поглядів науковців на визначення сутності поняття «світогляду»

Джерело/автор	Сутність світогляду та його структура
Великий тлумачний словник	Система поглядів на життя, природу і суспільство.
Український педагогічний словник Гончаренко С. У.	Форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення в ньому [4, с. 299].
Філософський енциклопедичний словник	Самовизначення особистості щодо її місця в світі та взаємовідносин з ним; духовно-практичне утворення, що базується на співвіднесенні наявного, сущого та уявного, бажаного, належного, синтез досвіду, знання, переконання, що орієнтовані на ідеали. Форма і спосіб сприйняття людиною світу через потреби розвитку особистості [8, с. 569].
Атаманчук П. С., Атаманчук В. П.	Цілісна система принципів, знань, ідеалів, цінностей, надій та вірувань [1, с. 433–445].
Благодаренко Л. Ю.	Поєднання системи знань і системи діяльності [11, с. 65].
Растьогін М. Ю.	Система поглядів на світ та роль людини в ньому, її місце [5, с. 6–7].
Школа О. В.	Наукове мислення, філософське осмислення фізичних процесів, законів та теорій [10, с. 108].

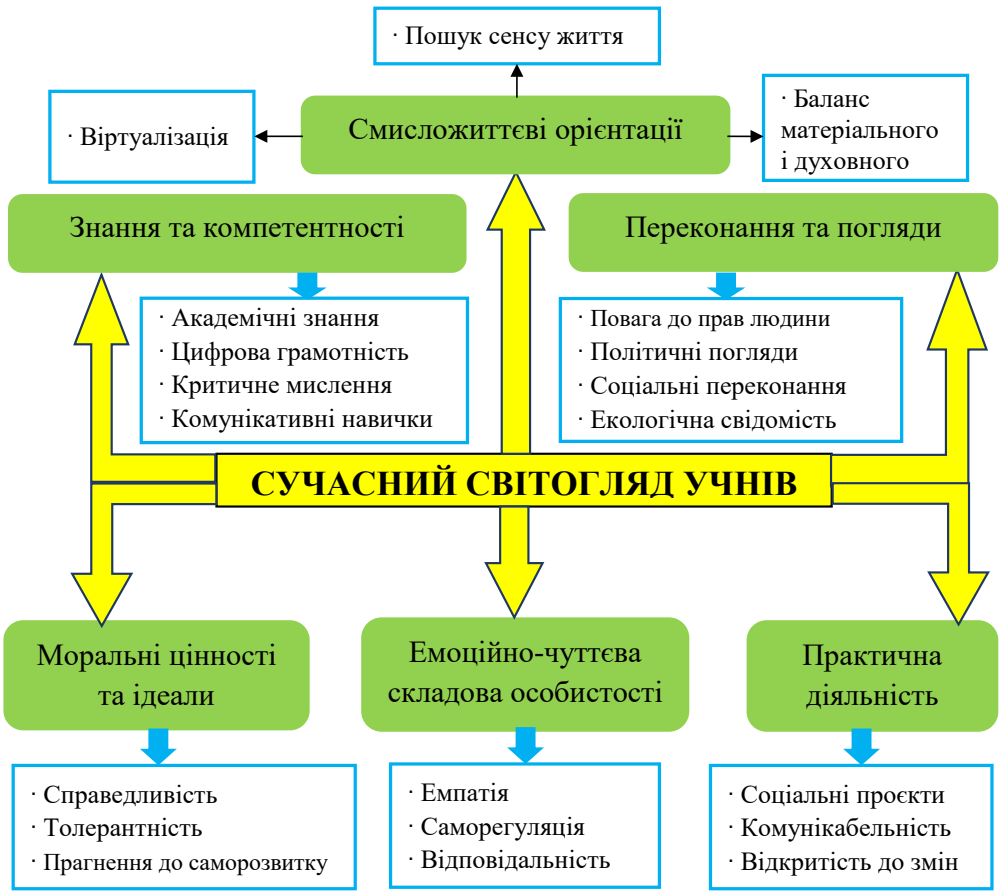

Рис. 1. Узагальнена схема сучасного світогляду учнів

сформованих структурних елементів світогляду через поведінку; смисложиттєві орієнтації – пошук балансу в житті.

Структурні компоненти світогляду: досвід, знання, мета, цінності, принципи. Формування світогляду в учнів має свою специфіку, оскільки для молодої людини без життєвого досвіду досить важко зорієнтуватися, усвідомити сенс свого буття через духовність та філософську світоглядну культуру. У процесі формування світогляду кристалізується людська індивідуальність. Світогляд є формою суспільної самосвідомості особистості, завдяки якій вона сприймає світ, навколишню дійсність та визначає своє місце в ньому. Внаслідок проведеного аналізу можна визначити показники сформованості світогляду (рис. 2):

– когнітивно-знаннєвий (якість здобутих знань та вміння ними оперувати, набір ключових компетентностей учнів, рівень мислення);

– ціннісно-орієнтаційний (моральні принципи гуманізм та соціальна відповідальність);
– емоційно-вольовий (рівень сформованості емоційного інтелекту, вольових якостей особистості);
– поведінковий (відповідність дій сформованим світоглядним переконанням, ступінь соціальної активності та рівень саморозвитку);
– мотиваційний (спрямованість та ініціювання діяльності, підтримання пізнавальної активності та інтересу, розвиток прагнення до пізнання);
– практичний (цілеспрямована діяльність із застосуванням здобутих знань, втілення компетентнісного підходу шляхом відпрацювання вмінь та навичок на основі засвоєних знань).

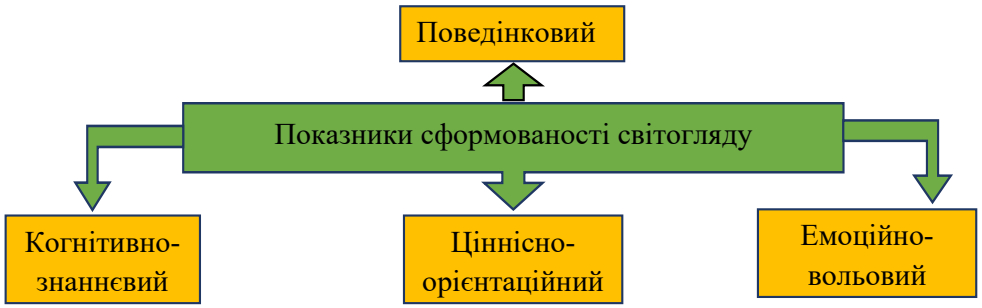

Рис. 2. Показники сформованості світогляду

Основне завдання закладів загальної середньої освіти у формуванні наукового світогляду учнів – це створення педагогічних умов для трансформації предметних знань, що лежать в основі наукової картини світу, в особистісні погляди і переконання. Розрізняють науковий, релігійний та побутовий світогляди. Формування наукового світогляду відбувається на основі засвоєння фундаментальних наукових теорій.

Український науковець В. І. Шинкарук виділяє міфологічний, релігійний, естетичний, науковий світогляди та визначає його зміст як специфічну форму свідомості особистості. Вчений зазначає, що світогляд є формою суспільної самосвідомості особистості та способом духовно-практичного пізнання світу [9].

Науковий світогляд ґрунтується на знаннях і є сучасним етапом розвитку філософського світогляду та становить фундамент для формування наукової картини світу. В наукових працях вчених висвітлено різні підходи до пояснення змісту й сутності наукового світогляду (таблиця 2).

Таблиця 2

Аналіз поглядів науковців на трактування сутності поняття «науковий світогляд»

Прізвища науковців	Науковий світогляд
Короткий словник термінів з педагогіки	Цілісна система наукових, філософських, політичних, моральних, правових, естетичних понять, поглядів, перевиконань і почуттів, які визначають ставлення людини до навколишньої дійсності й до самої себе.
Бургун І. В.	Трансформація знань у погляди і переконання учнів, які покладено в основу наукової картини світу [2, с. 9–10].
Пруткий О. С.	Система сформованих поглядів, стилю мислення, світорозуміння й світосприйняття наукових знань, емоційно-ціннісне ставлення до їх використання.
Семенишена Р. В.	Форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює, оцінює світ, визначає своє місце у ньому [6].

Фактично вчені пояснюють науковий світогляд як системне поняття, синергію мислення, світосприйняття та способів пізнання навколишнього світу, усвідомлення місця особистості в ньому. В українському педагогічному словнику С. У. Гончаренка [4] науковість освітнього процесу визначається як дидактичний принцип, що сприяє формуванню наукової картини світу.

В основі цього принципу покладено об’єктивну закономірність: наукова картина світу є наслідком здобуття та засвоєння наукових знань про світ і вона сформована на основі системи знань про природу, суспільство та психіку людини. Отже, науковий світогляд особистості є системою поглядів і переконань, сформованим особливим індивідуальним стилем мислення, світосприйняття та світорозуміння наукових знань як частини суспільного досвіду, свідомого емоційно-ціннісного ставлення до їх застосування та осмислення соціокультурних явищ. Тобто науковий світогляд учня – це комплексна система уявлень, знань, переконань, цінностей, способів мислення, вчинків та практичних дій, що формуються на основі наукового пізнання світу.

Виділяють наступні основні шляхи формування наукового світогляду в учнів (рис. 3):

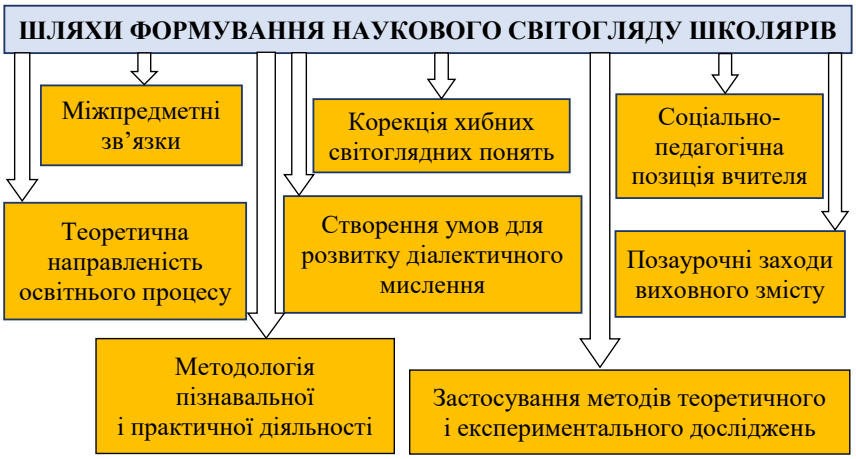

Рис. 3 Основні шляхи формування наукового світогляду в учнів

Квінтесенцією формування наукового світогляду, завдяки здобутим знанням та виникненню переконань і цінностей, є наукова картина світу. Аналіз наукових праць В. О. Сухомлинського свідчить про необхідність формування цілісного уявлення про наукову картину світу в школярів. Особливе значення він надавав формуванню інтелектуальних вмінь, розвитку психофізіологічних та психологічних основ сприйняття, мислення, розвитку когнітивних функцій загалом [7, с. 33–34].

У педагогічній спадщині К. Д. Ушинського наукова картина світу трактується як впорядкована та багаторівнева система поглядів людини на навколишній світ, переконань, відношення до об'єктивної дійсності, ціннісні орієнтири, мотиви, ідеали тощо. Вчений вважав, що формування наукової картини світу в школяра можливе тоді, коли навчання відбувається рідною мовою з вивченням історії, традицій та релігії свого народу.

Неоднозначні підходи вчених до тлумачення поняття «наукова картина світу» висвітлено в таблиці 3.

Таблиця 3

Порівняння підходів до трактування поняття «наукова картина світу»

Автор/джерело	Наукова картина світу
Український педагогічний словник	Наслідок засвоєння наукових знань про світ, може бути сформована лише на основі системи наукових знань про природу, суспільство і психіку людини [4, с. 228].
Філософський енциклопедичний словник	Форма світоглядного подання об'єктивної реальності в суспільній свідомості, образ практично освоєної дійсності, узагальнений образ соціального середовища, створений в процесі практичної діяльності людини [8, с. 271].
Гончаренко С. У.	Результат здобуття та засвоєння наукових знань про світ (природу, суспільство та психіку людини) [3].
Ушинський К. Д.	Впорядкована, багаторівнева система поглядів людини на світ.

Отже, можна сказати, що наукова картина світу – це узагальнене та систематизоване усвідомлення дійсності на основі здобутих комплексних знань, уявлень, переконань, цінностей, мислення, практичної діяльності, що ґрунтуються на наукових фактах та принципах, фундаментальних законах та сформульованих науково обґрунтованих висновках.

Вивчення природничих дисциплін становить основу для усвідомлення сутності наукової картини світу, яку доповнює здобуття знань про закономірності суспільного розвитку під час опанування предметів суспільного циклу. Феномен світогляду в тому, що він інтегрує найрізноманітніший пізнавальний матеріал, накопичений у природничих і гуманітарних науках в конгломераті з осмисленим людським життєвим, буденним досвідом та релігійними переживаннями. Однак, саме фізика синтезу цілісне уявлення про світ, знання, навички в процесі освітньої діяльності, а також розвиває логічне мислення та уявлення, які й формують науковий світогляд.

Фізична картина світу – це фізична модель природи, яка базується на фундаментальних фізичних і філософських ідеях, найбільш загальних поняттях, фізичних законах і теоріях, принципах і методах пізнання, які відповідають конкретному історичному етапу розвитку фізики [8].

Під час формування в учнів уявлень про фізичну картину світу, як фундаментальної складової загальної наукової картини світу, важливо дотримуватись дедуктивного підходу, який охоплює три ключових етапи: засвоєння світоглядних знань, їх конкретизації на змісті навчального матеріалу з фізики, узагальнення здобутих знань та сформованих вмінь.

Висновки. Проаналізовано різні погляди вчених на поняття наукова картина світу, світогляд, науковий світогляд та фізична картина світу й встановлено, що окреслені дефініції мають глибокий філософський зміст та не мають єдиного підходу до їх трактування.

На основі проведеного аналізу науково-методичних джерел запропонована авторська структура світогляду, що включає такі компоненти: когнітивно-знаннєвий, ціннісно-орієнтаційний, емоційно-вольовий та поведінковий, мотиваційний, практичний.

Досягнення високого рівня сформованості наукового світогляду школяра можливе завдяки системній взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Тому в подальших дослідженнях важливо зосередити увагу на основних шляхах формування наукового світогляду з урахуванням сучасного змісту освіти, компетентнісного підходу та гуманістичної спрямованості, рівня інформатизації освітнього процесу та психолого-вікових особливостей учнів основної та старшої школи.

Використана література:

1. Атаманчук П. С., Атаманчук В. П. Моделювання інтелектуальних і світоглядних якостей індивіда в умовах пріоритетності природничо-наукової системи освіти. *Наукові інновації та передові технології.* 2023. № 5 (19). С. 433–445. URL: https://surl.lt/yjnkuh
2. Бургун І. В. Формування наукового світогляду учнів основної школи у навчанні фізики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2001. 20 с. URL: https://surl.li/lslrvj
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : «Либідь», 1997. 336 с. URL: https://salo.li/28925b4
4. Гончаренко С. У. Формування наукового світогляду учнів під час вивчення фізики : посібник для вчителя. Київ : Рад. школа, 1990. 208 с.
5. Растьогін М. Ю. Формування уявлень фізичної картини світу в учнів основної школи у процесі навчання фізики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Кіровоград, 2011. 22 с. URL: surl.li/efvvng
6. Семенишена Р. В. Формування наукового світогляду старшокласників у процесі вивчення фізики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2015. 20 с. URL: surl.li/fpxtid
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Радянська школа. Т. 3. 1977. 670 с.
8. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук та ін.]. Київ : Абрис, 2002. VI, 742 с. URL: https://surl.li/tvreqz
9. Шинкарук В. І. Світогляд і духовна культура: питання історичного генезису. *Філософська думка*. 2005. № 2. С. 27–37.
10. Школа О. В. Еволюція фізичної картини світу в курсі теоретичної фізики. *Збірник наукових праць Херсонського держ. ун-ту. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 66. С. 107–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2014_66_20
11. Благодаренко Л. Ю. Теоретико-методичні засади навчання фізики в основній школі : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 427 с.

References:

1. Atamanchuk P. S., Atamanchuk V. P. (2023) Modeliuvannia intelektualnykh i svitohliadnykh yakostei indyvida v umovakh priorytetnosti pryrodnycho-naukovoi systemy osvity. [Modeling of intellectual and worldview qualities of an individual in the context of the priority of the natural science education system]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*. № 5 (19). S. 433–445. URL: https://surl.lt/yjnkuh [in Ukrainian].
2. Burhun I. V. (2002) Formuvannia naukovoho svitohliadu uchniv osnovnoi shkoly u navchanni fizyky [Formation of the scientific worldview of primary school students in teaching physics] : avtoref. dys... kand. ped. nauk : 13.00.02. Kyiv. 20 s. URL: https://surl.li/lslrvj [in Ukrainian].
3. Honcharenko S. U. (1990) Formuvannia naukovoho svitohliadu uchniv pid chas vyvchennia fizyky [Formation of students’ scientific outlook in the study of physics] : posibnyk dlia vchytelia. Kyiv : Rad. shkola. 208 s. [in Ukrainian].
4. Honcharenko S. U. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv : “Lybid”, 336 s. URL: https://salo.li/28925b4 [in Ukrainian].
5. Rastohin M. Yu. (2011) Formuvannia uiavlen fizychnoi kartyny svitu v uchniv osnovnoi shkoly u protsesi navchannia fizyky. [Formation of the physical picture of the world in primary school students in the process of teaching physics] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02. Kirovohrad. 22 s. URL: surl.li/efvvng [in Ukrainian].
6. Semenyshena R. V. (2015) Formuvannia naukovoho svitohliadu starshoklasnykiv u protsesi vyvchennia fizyky. [Formation of high school students’ scientific outlook in the process of studying physics] : avtoref. dys... kand. ped. nauk : 13.00.02. Kyiv. 20 s. URL: surl.li/fpxtid [in Ukrainian].
7. Sukhomlynskyi V. O. (1977) Vybrani tvory [Selected works] : v 5 t. Kyiv : Radianska shkola. T. 3. 670 s. [in Ukrainian].
8. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary] / NAN Ukrainy, In-t filosofii imeni H. S. Skovorody; [redkol.: Shynkaruk V. I. (2002) (holova) ta in.]. Kyiv : Abrys. VI, 742 s. URL: https://surl.li/tvreqz [in Ukrainian].
9. Shynkaruk V. I. (2005) Svitohliad i dukhovna kultura: pytannia istorychnoho henezysu. [Worldview and Spiritual Culture: Issues of Historical Genesis]. *Filosofska dumka*. № 2. S. 27–37 [in Ukrainian].
10. Shkola O. V. (2014) Evoliutsiia fizychnoi kartyny svitu v kursi teoretychnoi fizyky. [Evolution of the physical picture of the world in the course of theoretical physics]. *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzh. un-tu. Pedahohichni nauky*. Vyp. 66. S. 107–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2014_66_20[in Ukrainian].
11. Blahodarenko L. Yu. (2011) Teoretyko-metodychni zasady navchannia fizyky v osnovnii shkoli [Theoretical and methodological principles of teaching physics in primary school] : monohrafiia. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. 427 s.

V. Afanasiev. Scientific worldview of a schoolchild as an integral personal formation and problems of its formation.

The article deals with the main approaches to the interpretation of the concepts of “worldview”, “scientific worldview”, “scientific picture of the world”, “physical picture of the world”. There is no single view on the definition of these terms. It has been found that most scientists consider worldview to be a system of knowledge of a person, on the basis of which views, beliefs,

values, ideals and general ideas about the scientific picture of the world are formed. The content and essence of the structural components of a person's scientific worldview are determined. The scientific worldview is considered in the axiological and moral contexts and as a unique form of consciousness. There are mythological, religious, philosophical and scientific worldviews. General secondary education institutions are the center of formation of the scientific picture of the world of the younger generation. It is important to create appropriate pedagogical conditions that promote the comprehensive development of the individual and the formation of key competencies as a prerequisite for understanding and comprehending the foundations of the scientific worldview. In the course of the educational process, students acquire knowledge, experience of productive activity, form and adjust their own beliefs and principles in accordance with the goal. Therefore, it is important to identify and specify the main ways of forming students' scientific worldview. After all, the methodological basis for the formation of a scientific worldview in the educational process includes the following components: target, content, procedural, diagnostic and evaluative. Each of these aspects requires pedagogical skills, professional perseverance, systematic and effective organization of students' work in class and after school hours. The formation of a scientific worldview depends on the interaction of all participants in the educational process.

Key words: *personal worldview, scientific worldview, scientific worldview, physical worldview, structure of worldview.*

УДК 37.03:378.057.87
DOI https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2025.105.03

Banias V. V., Banias N. Yu., Lizak K. M.

HOW TO TEACH STUDENTS TO LEARN: MOTIVATION, CHALLENGES AND THEIR SOLUTION

In the modern educational process, special attention is paid not only to the transfer of knowledge, but also to the formation of students' ability to self-study. Learning English as a foreign language requires students not only systematic work, but also an awareness of the importance of this process for personal and professional growth. That is why the issue of developing learning motivation is relevant.

The article analyzes effective approaches to the formation of students' learning motivation in the process of learning English and develops practical recommendations for creating conditions that contribute to the active involvement of students in learning. The article considers the psychological aspects of motivation, the classification of motives (internal and external), as well as strategies that help maintain students' interest in the subject.

Special attention is paid to the role of the teacher in creating a positive learning environment. Among the effective methods: differentiation of tasks, the use of authentic materials, the introduction of game elements, project activities, as well as the formation of internal motivation through success, positive thinking and the development of interest for the culture of English-speaking countries. An important aspect is also teaching students strategies for independent learning, reflection and setting personal goals.

Thus, motivation to learn English is formed as a result of a holistic pedagogical process that combines a person-centered approach, emotional support and the development of self-study skills. Only under such conditions it is possible to create an environment in which students not only learn, but also learn to learn.

The research focuses on the problems of teaching students to learn and on the ways of creating students' educational and cognitive motivation in the English learning classes. Different pedagogical technologies in learning process which provide effective acquisition of knowledge and skills by students and help in creating positive motivation are analyzed.

Key words: *acquisition, motivation, cognitive, educational, challenge, method, differentiation, emotional intelligence*

(статтю подано мовою оригіналу)

Communication – the human connection – is the key
to personal and career success
Paul J. Meyer

Communication in English is the key to many spheres of human life and people's activities as it enables people to explore the world we live in. Thus, learning English is of great importance nowadays. It needs many efforts, much time and great motivation. It has always been an ever green topic for discussion and exploring. As Charlemagne once said: "To have another language is to possess a second soul" [3].

How to teach students to learn? – According to Lucenko G.: It is "the eternal problem especially during the pandemic and war in Ukraine, where education is mostly online" [4]. The role of improving academic performance and improving students' learning and experience is important. Despite students' limited abilities and lack of knowledge, motivation for higher education can be a positive outcome. Terrel H. Bell, U.S. Secretary of Education, 1981–1985 once said: "There are three things to emphasize in teaching: The first is motivation, the second is motivation, and the third is (you guessed it) motivation" [6]. According to Skolverket [5]: "Lack of motivation makes it difficult to improve the quality of education. Conversely, those who are not qualified to teach will not be motivated." If we assume the lack of motivation and therefore the lack of mutual needs, then motivation becomes mandatory in the learning process.